

Elnarə AKİMOVA

UŞAQ ƏDƏBİYYATININ YENİ QƏHRƏMANLARI: ONLARI TANIYIRIQMI?

Son zamanlar çağdaş uşaq ədəbiyyatında canlanma nəzərə çarpır. Bunu bir ne e mənalarda hallandırır izah edə bilərik. Təbii ki, ilk növbədə, uşaq yazarlarının  z iřl rinin inadla davam etməsi, bu y nd  maraqlı nümunələrin meydana qoyulması ilə. İkincisi, ədəbiyyata yeni g l n gənclərin bu sahəyə marağının güclənməsi ilə. Bir də, uşaq ədəbiyyatı ilə baėlı - təbliğatdan, t qdimatdan tutmuř müzakirə t riqi ilə keçirilən tədbirlərin ardıcıl xarakter alması, bu sonuncu məqam stimula yaradan əsas səbəblərdən biridir.

Uşaq ədəbiyyatı xüsusilə diqqət, davamlı təbliğat tələb edən sahədir. Bu sahənin inkiřafı  c n kollegiallığa xüsusilə ehtiyac var. Yazıçı, řairin iři bu gün yalnız yaxşı mətn meydana qoymaqla m hdudlaşmalı olduėu halda, o, daha izafil  məsələlərlə yüklənir.  z hesabına çap etdirdiyi kitabların ictimaiyyətə ötürülməsi, təbliğ olunması qayğısını da dařımağa məcbur olur. Halbuki, onun kitabxanalara paylanması, məktəblərə təqdim olunması, müzakirələr, g r řl rin təşkili məsələləri ilə xüsusilə sahələr m řğul olmalıdır.

Bu istiqamətdə əsas rol u qəzet və jurnallar, televiziya oynayır ki, son vaxtlar uşaq ədəbiyyatı problemlərinin prioritet məsələyə çevrilməsinə řahid oluruq. "Azərbaycan" jurnalı son iki ildə bu sahəyə xüsusilə buraxılıř həsr edir. " d biyyat qəzeti"nin 1 iyun 2019-cu il sayı uşaq ədəbiyyatına həsr olunmuř buraxılıř ilə yadda qaldı. Reyhan Yusufzının v  Solmaz Amanovanın kitabları Mədəniyyət Nazirliyinin bir ildən bir keçirilən və bir nominasiyası da "Uşaq ədəbiyyatı"nın inkiřafına stimula olaraq yaradılmıř "Qızıl K lm " mükafatına layiq görüldü. Sevinc Nuruqızının "Melisa" romanı Türkiyədə birinci oldu. Televiziya da ard-arda uşaq ədəbiyyatına həsr olunmuř veriliřl r təqdim olunmaqdadır. Azərbaycan televiziyasında canlı yayımda təqdim olunan " ıxıřa doėru", X z r televiziyasının "Könül dünyası" veriliřl rinde uşaq ədəbiyyatına ayrılan diqqəti etiraf etməliyik. Bunu indiki řou bazarının iřl kliyi dönəmində daha  n mlil  hesab etməliyik. Uşaq ədəbiyyatını təbliğ etməyi televiziyanın maarif lik xəttinin bir qoluna çevirmək lazımdır və zəruridir.  nkil  televiziya daha çevik təbliğat vasitəsidir. Kitabların, qəzet və jurnalların girm diyil  evə televiziya girir v  maarif ci rol oynamaqla g c n  malikdir.

* * *

N řriyyatlarda çap olunan əksər əsərlərin bədii estetik cəhətdən yararsızlığından, uşaq t f kk r n  uyğunsuzluėundan danıřırıq. Bu gün çap imkanları geniřdir. Biz n  qədər "uşaq ədəbiyyatı kommersiya maraqlarının girm diyil  sahədir" desək də, t  s f ki, bəzən əks proseslə rastlaşırıq v 

reallıq bu ki, bunun qarşısını almaq qeyri-mümkündür. Bəs bu vəziyyətdə necə həll yolu düşünməliyik? Bunun bir neçə yolu var, əlbəttə. İlk növbədə, mütəxəssislərdən, peşəkar uşaq yazarlarından ibarət Elmi Şura yaratmalıyıq. Uşaqlar üçün oxunması vacib, faydalı kitablar xüsusi haloqramlarla kitabxanalara, satış məkanlarına təqdim olunmalıdır. Bir də hər şəxsin məsul olduğu işdə uşaq maraqlarına xidmət, onun sabahına yönələn doğru əmələ imza atmaqla. Məsələn, buna bir nümunə olaraq, "Göyərçin" jurnalını göstərmək olar.

* * *

Bütün dövrlərdə uşaq ədəbiyyatının ideya-estetik siması müasir bədii fikrin əsas inkişaf xətti ilə bağlı olub. Bu gün də belədir. Uşaq ədəbiyyatında mövzu rəngarəngliyindən tutmuş forma dəyişiminə qədər çox yenilənmələr gedib. Qarabağ dərdi, qaçqınlıq ağırları, şəhid ucalığının əks olunduğu əsərlərlə yanaşı, dini motivlərin yer aldığı uşaq şeirləri, hekayələri də yazılır. Dekonstruksiyaya meyil, mətnə yeni məzmun çalarları qazandırmaq, yeni obraz və ifadə tərzindən istifadə ilə onu çağın müstəvisinə adaptasiya etdirmək cəhdləri yenilənmə prosesinin əsas stimulu sayılmalıdır.

Uşaq ədəbiyyatının mövzu dairəsinə illərdir Qarabağ məsələsi daxil olub. Hətta dünyasını dəyişmiş uşaq yazıçı və şairlərimizin belə, yaradıcılıqlarının son dönmə mövzusu müharibə ilə bağlı oldu. Məsələn, Xanımana Əlibəylinin, Məstan Günərin şeirlərindən qaçqınlıq, şəhidlik, müharibəni pisləyən məqamlar daha önə keçdi və bu dövrə qədər daha çox təbiətin, vətənin, insani münasibətlərin vəsfi, coşqu və sevincin aparıcılığı ilə seçilən bu şairlərin poeziyası yeni ovqat və məzmunla transfer elədi. Təsadüfi deyil ki, görkəmli uşaq yazarımız Teymur Elçinin "3 alma" nəşriyyatında çap olunan yeni kitabı da belə adlanır: "Könlüm Qarabağdadır". Bu artıq yazıçı sözü olmaqla bərabər, çağın irəli çəkdiyi reallığın adıdır, günün nəbzidir ki, daha çox Zahid Xəlil, Qəşəm İsabəyli, Sevinc Nuruqızı, Qəşəm Nəcəfzadə, Reyhan Yusifqızı, Rafiq Yusifoğlu, Mina Rəşid, İbrahim Yusifoğlu, Aygün Bünyadzadə, Məmməd Namaz, İncilab İsaq qələmində davamlı olaraq funksionallıq qazanır.

Sevinc Nuruqızının "Ədəbiyyat qəzeti"ndə çap olunan "Bakı-Doha-İncön reysi ilə Sürəyyanın axtarışında..." məqaləsində (7 dekabr, 2019) bu məqamla bağlı bir nüans diqqətimi çəkdi:

"Asiya Mədəniyyət Mərkəzinin builki "Şəkilli kitab" layihəsinə iki ölkə düşmüşdü - Azərbaycan və Monqolustan. Amma təvazökarlıqdan bir qədər kənar olsa da, deyim ki, nəşriyyatın direktoru və baş redaktoru - hər ikisi mənə eyni sualla müraciət etdi:

- Siz belə gözəl əsəri necə yazmısınız?

Onlara hekayədə baş verənlər maraqlı idi. Hətta onlardan bu sualı da aldım:

- Niyə məhz müharibə mövzusu?

Qarşılığında mən onlardan soruşdum:

- Mən üç hekayə göndərmişdim, seçiminiz nədən "Ağca və Cuppulu" oldu?

Suallara nə onlar tutarlı bir cavab verdi, nə də mən. Amma özlüyümdə bu qənaətə gəldim ki, istər koreyalı olsun, istərsə də azərbaycanlı - hər kəsin ürəyində müharibəyə sərt və kəskin bir "YOX" nidası var. Yəqin ki, elə həmin nida məni yazmağa, onları isə nəşr etməyə ruhlandırır. Və belə qərarlaşdırdıq ki, kitabın üzərində adından başqa, müharibələrə qarşı yönəlmiş "Uşaqlar, gəlinciklər və göyərçinlər müharibəyə YOX deyir" çağırışı da yer alsın..."

* * *

Yeni qəhrəmanlar niyə yaranmır? – sualını çox eşidirik. Elə bu yaxınlarda olduėum bir televiziya verilişində  zl şdiyim sualın biri bu idi. Doėrudanmı, yazılan bütün uşaq mətnlərini oxuyub qəhrəmanlarını tanıyırdıq? Yaxud biz oxuduėumuz obrazları nə vaxt qəhrəman etməyə çalışdıq? Haqqında davamlı yazdıq, cizgi filmlərinə gətirdik, t bliėat predmetinə  evirdik? Məsələn, Reyhan Yusifqızının elmi-fantastik üslubda meydana çıxan "Yaşıl g zl  qız", "Zamanın əsirləri" və "Uzaq planetin sirri" trilogiyası uşaq ədəbiyyatımızda bu istiqamətdə boşluėu təmin etməklə bərabər, uşaqaların maariflənməsinə, mac ra axtarışlarına, yeni texnologiyalar haqqında bilgilərə sahibl nm y  pozitiv qida verən nümunələrdəndir. Bu q hr manlardan yararlanmaėa,  aėın müstəvisinə proyeksiyalamaėa  alışdıqmı?

H tt  yeni qəhrəman olmasa belə, bu o dem kdirmi ki, bu gün hələ də sevilən Cırtan, Tıq-Tıq xanım və başqa obrazları tarixə g m k, yaxud estetik yaddaşdan k narlaşdıraq? Bir halda ki, onları yeni versiyada işləməklə dövriyyəyə gətirmək mümkündür. Türkiyədə qədim ədəbiyyatdan g l n K loėlan personajı yeni nəsil uşaqaların sevimli q hr manıdır v  türklər buna obrazı yeni versiyada işləməklə nail olublar. Yaxud k k  XVII əsrə gedib çıxan bir məsələ, fransız yazar Şarl Perronun qədim d vr  aid naėılları topla-yaraq, onların qəhrəmanlarını  z d vr n  uyėunlaşdırıb, tamamilə yeni məzmunlu naėıllar qələmə alması faktı. İlk dəfə 1697-ci ildə çap olunmuş "Ana Qazın naėılı, yaxud keçmiş zamanların hekayətləri" kitabında bu gün də çox məşhur olan 8 naėılın toplanması və onun gətirdiyi şöhrət Fransada yeni dalėa yaratmış və bu sahəyə maraėı artırmışdır.  d bi-tənqidi essel r müəllifi Mətanət Vahidin 2015-ci ildə yazdıėı "Naėıl dekonstruksiyası" məqaləsində oxuyuruq: "Turpun naėılı"nın dekonstruksiyasından bəhs edən Aydın Talıbzadə bir neçə il öncə yazırdı ki, naėılı dekonstruksiya edəndə ətrafa fəlsəfi tezislər səpələnir. Qəhrəmanları  z naėıllarından "qoparıb" yenil rin  gətirəndə onlar yeni zamana, onun tələblərinə uyėunlaşır, d nyag r şl rini, düşüncələrini, əməllərini dəyişirlər.  ks təqdirə, bir məkandan digərinə adlamaėın - ədəbi oyunların n  mənası olar, n  də əhəmiyyəti".

Həqiqətən belədir, naėıl xalqın ruhuna b l dliyy  daha yaxşı imkanlar a ır. Amma o, həm də hər d vr n ruhuna müvafiq bir n z rl  meydana qoyula bilər. Bu y nd  müəyyən n mun l rimiz var ki, naėıl q hr manlarımızın yeni mac ra v  məzmun qarışımında təqdimatına imkan verir. Rasim Qaracanın postmodern estetikası əsasında yazılan, "Cırtan" naėılıının yeni interpretasiyası kimi meydana çıxan "Kim yatmış, kim oyaq" hekayəsi folklordakı Cırtanı yeni müstəvidən tanıdır, onun zir kliyini Divi aldatması, balaca canı ilə ona k l k gəlməsi kimi detallarda deyil,  z n , n n sini, ətrafını, xalqını xilas etməyə yönəlmış niyy td  sərgiləyir.

Sevinc Elsev r "Tıq-tıq xanımın naėılı"  sasında yazdıėı eyniadlı dekonstruktiv hekayədə də fərqli düşüncə planı meydana qoyur. Bütün hallarda Si an b yl  Tıq-Tıq xanım dostdurlar, heç bir halda küskünlük baş vermir. Burada suya d ş n Si an bəy olsa da, Tıq-Tıq xanımın ona arxa durması, dost rəftarı uşaqalarımıza ötürülən dəyərli mesajdır. Eləcə də Sevinc Elsev rin yeni formada təqdim etdiyi digər hekayə - balaların azadlıėa can atması, müstəqil həyata alışmaq cəhdlərinin uėurlu mətn həllini tapdıėı "Ş ng l m, Ş ng l m, M ng l m" naėılı, Zahid Xəlilin "Cırtan v  Azmanın s rg z şt ri"  s rində Cırtan, yeni çap olunan " ınqı" kitabındaki Cırtanın qardaşı kimi verilən

Çıncı obrazları ənənəvi qəhrəmanımıza qazandırılan yeni biçim kimi maraqlıdır.

"Parlaq imzalar" nəşriyyatında Mina Rəşidlə Səltənət Zülfüqarovanın müəllifliyi ilə "Meyvələrin söhbəti" kitabı çap olundu. Füzulinin məşhur əsərinə istinad edərək adlandırılan bu kitabda "Meyvələrin söhbəti"nin üslubu bilərəkdən təqlid olunur, burada meyvələrin lovğalığı deyil, onların öz dilindən sağlamlığı, uşaqlara faydası məsələsi önə çəkilməklə yeni versiyada təqdim olunur. Belə nümunələr az da olsa var, yararır. Problem bizim onlardan yararlanma bilməməyimizdədir. Məsələn, niyə nağıl qəhrəmanları, mifoloji personajlar, dastanlarımızdakı obrazlar, tarixi sərkərdələrimizin obrazı cizgi filmlərimizə gətirilmir? Ümumiyyətlə, düşünürük mü ki, uşaqların obrazlı yaddaşında bu gün hansı qəhrəmanlar yer tutur. Bəlkə, Avropanın bu yöndə fəaliyyətindən faydalanaq? Onlar ki, uşaqlar üçün maraqlı eksperimentləri, əyləncəli, düşündürücü testləri, psixoloji çalarlı yoxlamaları ilə həmişə seçilirler. Bu yaxınlarda heyvanları qorumaq, onlara qarşı həssas olmaqla bağlı kiçik bir videoçarxa baxdım. Bu kiçik videoçarxda uşaqları heyvan sevgisinə alıxdırmaq üçün çox şey vardı. Kiçik süjetə böyük mətləblər ifadə edən məzmun yükləmişdilər. Belə nümunələr çoxdu. Çünki uşaq dünyasının maraqları, onun faydalı insan kimi yetişməsi diqqət hədəfindədir. Bu məsələdə, dediyim kimi, kollegialdırlar. Uşaqlar üçün ayrıca televiziya kanalının olması faktının özü artıq mənzərəni yetərinə aydın görükdür.

Firidun bəy Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasının bu istiqamətdə gördükləri işləri qeyd etmək lazımdır. Bu kitabxananın VI Bakı Beynəlxalq Kitab Sərgi-Yarmarkasında gözdən əlil uşaqlar üçün seçmə müəlliflərin hekayələrindən ibarət "Hər uşağın nağıl payı" adlı Brayl əlifbası ilə nəşr edilmiş və jest dili ilə mp4 formatda tərcümə olunaraq nəşr edilmiş elektron kitabların təqdim olunması ancaq qürur doğuracaq faktıdır. Bütün uşaqların, eləcə də sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqların da maariflənməsi, rahat şəkildə böyüməsi üçün atılan bu cür addımları ancaq alqışlamaq və davamına imkan yaratmaq lazımdır.

* * *

Dünya ədəbiyyatına nəzər yetirəndə tanınmış yazıçıların müəyyən yaş dönmündən sonra uşaq ədəbiyyatına müraciətini, bu sahəyə adlandıqlarını görürük. Məsələn, Türkiyə ədəbiyyatında Tofiq Fikrət yaradıcılığının ən parlaq dönmündə, 47 yaşında artıq uşaqlar üçün yazmağa başlamış, məşhur "Şərmin" şeirlər toplusunu 1914-cü ildə çap etdirmişdir. Onun "Şərmin balama", "Yetim", "Xəstə çocuq", "Mələkin quzusu", "Gəlin bahar", "Qırıq at", "İki yolçu", "Quşlarla yarış" kimi şeirlərindəki uşaq psixologiyası və taleyi məsələsinin qoyuluşu artıq həyatı müəyyən dərk məqamına yetmiş yazıçının tefəkkür məhsulu kimi meydana çıxmışdır.

Son illər bu sahədə qələm işlətməyə başlamış Elçinin "Mənə niyə gülürlər", Ramiz Rövşənin "Göyərçinim, gəl görüm" və "Şəkilli Əlifba" kitabları (müəllifin dediyinə görə, "Dostum qurbağa" adlı üçüncü kitab da olacaq) göstərir ki, bizdə də tanınmış yazarlar uşaq ədəbiyyatına tərəf səmtlənməyə başlayıblar. Bütün hallarda yazdığı mətnlərin alt qatında insan metaforasına yer saxlayan Elçin yaradıcılığı üçün belə bir dönüşə imza atmaq gözlənilən məqamdır. Eləcə də daim metafizik qata, ruhsal aləmə həssaslığı ilə seçilən Ramiz Rövşənin yaşın bu çağında uşaqlar üçün mətnlər yazması getdikcə sozalan, işığı azalmaqda olan dünyadan narahatlığın izharından başqa bir şey deyil. Bunu 11 may 2019-cu ildə Bakı Kitab Mərkəzində Ramiz Rövşənlə keçirilən

g r şd   airin  z  də etiraf etmişdir: "Mən niyə uşaq  eirleri yazmaq istədim? Düşündüm ki, bizim yaddaşımız işğal olunur. Artıq yeni dövr uşaqlarına ABS v  digər ölkələrin cizgi filmləri göstərilir və onların  z yaddaşı yoxa çıxır. Yaddaşın işğalı başılayıb. Mən o yaddaşı bərpa etmək  c n yazmaq istədim" (Ramiz Rövşənin izdihamlı görüşündən Reportaj. <http://kulis.az/news/24815>).

* * *

Amma yaddaşın bərpası həm də klassik irsi  ağın təcrübəsindən, n z rl rind n oxunuşdan keçir. Onun dərk, idrak v   erh üsullarında k kl  dəyişmələr etməklə. Bunun  c n ciddi akademik  l l ri gözləyən uşaq ədəbiyyatı tarixinə ehtiyac var. D z d r, uşaq ədəbiyyatının tarixiliyin  maraq həmişə  nd  olub. Bunu meydana olan müxtəlif uşaq ədəbiyyatı tarixi kitabları sübut edir. Amma uşaq ədəbiyyatının keçdiyi yolu tədqiq edən kitablarda kiçik fərqlərlə eyni xətt, eyni dövriyyə sxemi, eyni yanaşma hakimdir. Bütün bu kitabların umumil şmiş analizi fonunda uşaq ədəbiyyatının tarixini yazmaq, folklordan bu yana uşaq ədəbiyyatının immanent inkişaf qanunauyğunluğunu izləmək prioritet məsələlər sırasına daxildir.

Füzuli  sg rli, Zahid Xəlil,  li Mirzəyev, Qara Namazov, Rafiq Yusifoğlu, Fikrət Seyidov, Aydın Hacıyev, Xanım Mustafayeva, Bilal Həsənov v  başıqa müəlliflərin uşaq ədəbiyyatının tarixi ilə bağılı kitablarını da nəzərə alaraq çağdaş dəyərlər v  azərbaycançılıq ideologiyasının tələbləri baxımından fundamental bir əsər meydana qoymağa ehtiyac var. Füzuli  sg rli v  Zahid Xəlilin bu y nd  fədakar və sistemli əməyinin nəticəsi olan kitabları  ixmaq  ertil , digər kitablarının hər birində uşaq ədəbiyyatı mərhələli  kild , bir-birinin təkrarı olaraq, sosioloji təhlil baxımından araşdırılıb. Bir qismində dövrləşdirmə ilə bağılı ciddi qüsurlar var, bir qismində milli uşaq ədəbiyyatının poetik t kam l , spesifik cəhətləri araşdırılıb, təsəvvür v  nəticələr bir-birini təkrarlayır, bir qismində isə digər ölkə xalqlarının uşaq ədəbiyyatı ilə oxşar, ya fərqli cəhətləri, təsir münasibətləri meydana qoyulmur. Bu son məqama xüsusilə diqqətli olmaq ona görə vacibdir ki, çağdaş ədəbiyyatımızın, milli m fkur  xəttinin formalaşma mərhələsi kimi XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərinin mətnləri ciddi qaynaq hesab edilir və uşaq ədəbiyyatının da formalaşması sinxron olaraq eyni zaman k simin  təsadüf edir. Milli m tbatın, maarifçiliyin, milli m fkur  dalğasının yaranışı v  intişarı baxımından. Və belə bir düşüncə t lat m nd  bu ədəbiyyatın faydalandığı, nələrisə əxz etdiyi, təsirləndiyi məxəzlər, müxtəlif ölkələrin mətnləri var ki, onların öyrənilməsi, müqayisəli  kild  təhlil edilib  z   ixarılması vacib m qamlardır. Dünya təcrübəsinin milli kontekstə daxil edilməsinin bütün cəhdləri  z  erhini, qiym tl ndirilm sinini gözləyir.

Lokal h dudları qırıp geniş panorama varmaq zamanla, dünya tempi ilə ayaqlaşmağın t k yoludur.